

Bortlová, Hana. *Československo a Kuba v letech 1959-1962*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2011, 188 stran + obrazová příloha, ISBN 978-80-7308-357-1.

Zahraniční politika komunistického Československa je v české historiografii opomíjeným tématem. Výjimku v tomto smyslu představují práce Petra Zídka a Karla Siebera věnované vztahům s Blízkým východem a subsaharskou Afrikou. Přestože kniha věnovaná Latinské Americe jako celku prozatím neexistuje, zásluhou monografie Hany Bortlové z nakladatelské dílny Filozofické fakulty UK máme nyní konečně k dispozici práci zabývající se vztahy s Kubou.

Kuba sice zaujímala v politice komunistického Československa významné a specifické postavení, nicméně nedostupnost kubánských a do nedávné doby i domácích archivních pramenů, jakož i radikální proměna priorit československé a české zahraniční politiky po roce 1989, vznik podobného díla znesnadňovaly. Byť kniha analyzuje relativně úzké časové období, jedná se o počín v mnoha směrech průkopnický, který nepochybně zasluhuje naši pozornost. Již se nemusíme spoléhat pouze na tituly vydávané za bývalého režimu, kterých sice existuje relativně velké množství, ale jen málokterý z nich lze považovat za historicky důvěryhodný.

Autorka, aktuálně pracovnice Ústavu pro soudobé dějiny AV, ještě jako doktorandka Střediska ibero-amerických studií FF UK pracovala na tomto tématu pod vedením prof. Josefa Opatrného několik let. Během nich nashromáždila téměř všechny archivní prameny, které jsou v České republice k této problematice dostupné. V knize tak jsou použity materiály z Národního archivu, Archivu ministerstva zahraničí, Archivu bezpečnostních složek při Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu Ministerstva průmyslu a obchodu. Mimoto pracuje i s českým tiskem a množstvím domácích i zahraničních odborných literatury. V neposlední řadě je pak využita metoda oral history, díky níž jsou zachyceny vzpomínky pamětníků z řad bývalých stipendistů československé vlády žijících v současnosti na Kubě.

Práce pokrývající čtyřletý časový úsek (1959-1962), tedy od vítězství Castrových oddílů do konsolidování revoluční moci, se vyznačuje jasnou strukturou. Je rozdělena do třinácti kapitol, na závěr jsou doplněny tabulky týkající se hospodářských vztahů a kvalitní obrazová příloha. Po uceleném úvodu (tuto roli plní první kapitola), který netrpí informační přetížeností a splňuje úlohu jasného zarámování textu, kniha přistupuje k rozboru politiky Sovětského svazu vůči Latinské Americe. Autorka si nepochybně uvědomuje význam této kapitoly, neboť jak sama zmiňuje: „Praha sledovala sovětský kurs ve všech mezinárodních otázkách a ani Kuba nebyla výjimkou.“ (s. 89) Skutečná analýza sovětské zahraniční politiky však není jejím cílem, což by ani vzhledem k charakteru a rozsahu knihy nebylo možné. Ačkoli pracuje s ne zcela zanedbatelnou tematickou literaturou (práce Clissolda či Levesqueho), v zásadě pouze shrnuje vývoj sovětsko-kubánských vztahů, který byl v českém prostředí již dříve popsán (např. Vladimírem Nálevkou).

Ve druhé kapitole by ale zřejmě bylo vhodné oprostít se od čistě faktografické roviny a nastínit i teoretickou povahu rozporu sovětského a kubánského přístupu k socialismu, neboť tato problematika hrála ve vzájemných vztazích zásadní úlohu. Prosté konstatování, že „za jediný možný způsob dosažení revoluce a řešení problémů třetího světa považovali Kubánci ozbrojený boj“ (s. 21), je značně zjednodušující. Zatímco boj proti buržoazii byl Kubánci považován za nezbytnou podmínku emancipace třetího světa, pro eurocentrický etapismus proklamovaný Sověty nebyla latinskoamerická revoluce socialistickou, nýbrž „agrárně

antiimperialistickou“, tedy specifickou formou demokraticko-buržoazní revoluce. Sovětská ideologie nebyla schopná přijmout, že Castro „pálí etapy“ v sociálním vývoji. Kuba nemohla kráčet k socialismu, neboť to teoreticky nebylo možné. Byla to stejně tak před tím čínská revoluce, jakož i množství povstání v koloniích po 2. světové válce, které ukázaly neadekvátnost sovětské pozice vůči oblastem kapitalistické periferie. Jak sama autorka později zmiňuje, po neúspěšné invazi USA na Playa Girón v dubnu 1961 došlo k určitému posunu vnímání a Kuba byla Sověty zařazena na seznam národně-demokratických států, tedy takových zemí, které již překročily stádium buržoazní revoluce a bylo k nim přistupováno jako k zemím socialistickým (s. 67). Tento přístup však byl ze strany sovětských soudruhů zcela pragmatickým a neřešil jejich teoretické deficity.

Ve druhé kapitole autorka přináší i výčet mezinárodních levicových organizací a periodik působících v Praze. Tento seznam lze ještě doplnit o Světovou odborovou federaci a především pak o významný časopis *Problémy míru a socialismu*, do něhož přispívala řada představitelů latinskoamerických komunistických stran. Časopis je zmíněn až o několik kapitol později v jiné souvislosti formou poznámky (s. 68).

K dalším částem knihy, kde se autorka opírá o archivní materiály, lze však již najít výhrady jen velmi těžko. Třetí kapitola je věnována kontaktům Československa s Latinskou Amerikou před rokem 1959 a celkovým předpokladům čs. politiky vůči Kubě. V této obecně zdařilé kapitole bych zvláště vyzdvihl pasáže věnované pobytům kubánských komunistů v Československu v padesátých letech. Například Fabia Grobarta, zakládajícího člena kubánské komunistické strany, který zde pobýval v letech 1951-1952 (s. 31-33). Mimořádný historický význam tohoto muže je většinou zcela přehlížen.

Čtvrtá až šestá kapitola pojednávají o jednotlivých událostech, které charakterizovaly československo-kubánské vztahy ve sledovaném období. Od počátečních velmi umírněných sympatií Čechoslováků, přes jejich masivní angažování v letech 1960 a 1961, až po ztrátu důvěry kubánského vedení v důsledku podpory sovětského stanoviska během raketové krize. Text často poukazuje na neexplicitní, nicméně existující roli ČSR jako „prodloužené ruky“ Sovětského svazu na Kubě. Pod vlivem kubánské revoluce, která relativizovala teorii o geografickém fatalismu, vznikala v Praze současně i nová koncepce vztahů se zeměmi Latinské Ameriky. Během několika málo let je ale možné sledovat postupné vystřízlivění československé vlády v otázce expanze do tohoto regionu.

Zajímavou, často překvapivou, informaci nalezneme v této kapitole na mnoha místech. Příznačné jsou zmínky o „amatérismu“ kubánských funkcionářů při zahraničních návštěvách Československa. Například v červenci 1960 během pobytu Raúla Castra „způsobil rozruch Castrův osobní tajemník Luis Mas Martín, který zapomněl v taxíku deník s poznámkami z Ministerstva zahraničního obchodu, kde se jednalo o kvótách a druzích zbraní pro Kubu v dalších lodních zásilkách.“ (s. 60)

Zmíněna je i stížnost československého ZÚ v Havaně v souvislosti s pobytem hereček Aleny Vránové a Valentiny Thielové u příležitosti Týdne čs. filmu. „Dnes je na Kubě už méně zapotřebí prezentovat herce nebo herečky co do krásy neb přitažlivosti, ale spíše natolik politicky vyspělé, aby si uvědomovali revoluční prostředí a důležitost významu kubánské revoluce pro Latinskou Ameriku.“ (s. 75)

Samostatné kapitoly (sedmá a osmá) jsou věnovány hospodářským vztahům a dodávkám čs. zbraní na Kubu. Na několika konkrétních případech ukazuje autorka jejich slabiny, politické souvislosti a dopady. Československo mělo po Sovětském svazu největší podíl na podpoře kubánské ekonomiky a ve zkoumaném období představovalo pro Kubu třetího nejdůležitějšího obchodního partnera ze zemí „socialistického tábora“ (po SSSR a Číně). Autorka správně neopomíná referenci o snaze nabídnout Kubě štedřejší hospodářskou pomoc, než které byla schopna Čína, a získat tak ostrov v sovětsko-čínském sporu na stranu Moskvy (s. 84). Přestože se předpokládalo, že Československo bude dovážet rudy kovů, a proto do rozvoje jejich těžby investovalo značné prostředky, Kuba tyto suroviny raději vyvážela na západní trhy. Objem dohodnutých dodávek nakonec nebyl dodržován ani u cukru, hlavního vývozního artiklu do ČSSR. Na druhou stranu autorka uvádí i závadnost a nízkou kvalitu vyvezených československých výrobků (s. 87). Vysoce záporná obchodní bilance Kuby a kladné postoje čs. strany k žádostem o úvěry navyšovaly kubánské dluhy do astronomických rozměrů.

Devátá kapitola pojednává o vědecko-technické spolupráci. Počet vyslaných expertů je nepochybně dobrým indikátorem zájmu o Kubu v tomto období. „V letech 1961-1962 se průměrný počet čs. odborníků na Kubě pohyboval mezi 120 a 150. Po roce 1962 ještě mírně vzrostl (...) a ke konci 60. let pak začal klesat.“ (s. 107) V tomto ohledu zaujímalo Československo dlouhodobě druhé místo za SSSR. Autorka dochází k závěru, že hlavní motivace k cestě na Kubu byla nepochybně finanční. „Dvou- či tříletý pracovní pobyt v zahraničí umožňoval vydělat obnos rovnající se celoživotním úsporám.“ (s. 112)

Zvýšená pozornost je dále věnována Františku Kriegelovi, neprávem opomíjené postavě našich dějin. Tento muž, který po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 odmítl jako jediný z členů československé delegace podepsat tzv. Moskevský protokol otevírající cestu k normalizaci, působil na Kubě počátkem 60. let jako poradce ministerstva zdravotnictví. Pro čtenáře jsou nepochybně překvapivé jeho kritické psychologické diagnózy osobnosti Fidela Castra. „F[idel] – velmi obtížná osobnost, neukázněnost, stimulace Benzedrinem + potřeba velké dávky hypnotik, aby mohl spát (...) Je to osobnost velmi složitá. Půjde-li tak dále, může se stát nebezpečným. Považuje se za osobnost geniální (...) Někdy to dělá dojem maniakálních rysů nálad. Dialogy jsou většinou monology.“ (s. 122)

Desátá kapitola pak analyzuje spolupráci bezpečnostních služeb Kuby a Československa. Prostor zde má akce MANUEL, která spočívala v přesunu členů latinskoamerického revolučního hnutí z Havany přes Prahu do míst budoucího působení. Dále jsou popsány tři konkrétní případy druhu spolupráce mezi rozvědkami.

Jedenáctá kapitola je věnována politickému výzkumu udělování vysokoškolských stipendií mladým Kubáncům a některým aspektům jejich pobytu v Československu. Využity jsou zde i rozhovory s kubánskými studenty a i proto možná překvapí stručnost této kapitoly. Následně jsou pomocí dobového tisku a odborných publikací popsány cíle a prostředky československé propagandy ve vztahu ke Kubě. Autorka zde podává široký seznam dobových textů. Při hodnocení charakteru jednotlivých knih a periodik se omezuje na klasifikace jako „neobjektivní“, „čistě ideologický“, „více stravitelný“ atd. Nepouští se do konkrétních diskursivních analýz. Závěrečná třináctá kapitola je rekapitulací zjištěných poznatků, ale tím, že uvádí i některé nové poznatky, se snaží plnit funkci úvodu k budoucí studii, jež by se zabývala vztahy Kuby a Československa po roce 1962.

Práce je díky spektru diskutovaných témat vsutku široce rozkročená. Text má přesto jasnou strukturu, nepůsobí dojmem informační přetíženosti a nepouští se do teoretických spekulací. Před čtenáře staví „tvrdá fakta“ archivních dokumentů. Snaží se působit a skutečně i působí nestranným dojmem. Je však pochopitelné, že hodnotící soudy (v tomto případě obecně kritické ke komunistickému režimu), které konstruují analýzu, nejsou vždy postaveny na faktech a utvářeny jsou spíše ideologickou profilací autorky.

Přestože sama autorka v úvodu zmiňuje, že faktografický charakter knihy ji v některých pasážích činí méně čtivou, dovoluji si nesouhlasit (toto tvrzení lze vztáhnout snad jen na osmou kapitolu věnovanou dodávkám zbraní). Na 189 stranách najdeme celkem 778 citací, většinou na archivní prameny, a je tudíž třeba vyzdvihnout autorčin um, se kterým tyto zdroje užívá. Zejména čtivost je dle mého názoru jedna z velkých deviz této knihy. Ta v žádném případě není pozitivistickým popisem, nýbrž velmi pečlivou analýzou.

Založit text na pramenech z českých archivů ale pochopitelně znamená interpretovat téma pouze z jedné strany. Bohužel studium v kubánských archivech či knihovnách je v dnešní době pro české badatele takřka nemožné, a tak jsou vnitřní kubánské debaty v knize reflektovány jen velmi okrajově. Je proto nutné ocenit, že autorka svůj pobyt na Kubě využila k realizaci rozhovorů s bývalými studenty v Československu, které přinášejí velmi cenné informace.

Vydání ve fakultním nakladatelství knihu asi jen těžko nasměruje k laické veřejnosti. Specializovaní zájemci však nepochybně ocení nejen obsah, ale i metodologii či odkazy na archivní fondy a práce se tak pro ně může stát cennou pomůckou v jejich vlastním bádání. Skutečnost, že monografie byla psána jako doktorská práce a tudíž byla primárně vedena snahou přinést originální poznatky, s sebou současně nesla i jistá omezení. Rozhodně se nejedná o definitivní vypořádání s tématem. Kromě zpracování dalšího časového období a limitů, které jsem uvedl výše v souvislosti s kapitolami 11 a 12, se do budoucna nepochybně nabízí větší začlenění odborné literatury. Ta se v této knize (byť autorka pracuje mj. s vynikajícími díly Gleijeses či Kapcia) ve skutečnosti objevuje jaksi „poděl“ historického výkladu. Představuje někdy spíše postupně doplňované vysvětlivky než zdroj pro výstavbu práce, kterým jsou jednoznačně archivní prameny.

Současně by bylo přínosné zohlednit i teoretické reflexe jiných pohledů na problematiku. Mám tím na mysli díla ruská a zejména pak kubánské produkce poslední doby, k nimž existuje relativně snadný přístup. Například studie Orlanda Borrega *Che – El camino del fuego* či práce Ernesta Che Guevary *El Gran Debate: Sobre la economía en Cuba a Apuntes críticos a la Economía Política* by na téma vrhly jiný úhel pohledu.

V každém případě mají nyní zásluhou práce Hany Bortlové zájemci o dějiny československo-kubánských vztahů k dispozici reprezentativní práci, která snese velmi vysoká měřítká. Záměr přispět prezentovanými poznatky do obecnější debaty o podobách československé zahraniční politiky 50. a 60. let, jakož i o transformaci Castrova režimu v daném období, byl tedy nepochybně splněn. Autorka tímto počinem prokázala své vysoké odborné kvality a doufejme tudíž, že se tématu bude i nadále věnovat.
